

Bevezetés a vallástudományba

6. A vallás jelenségei (2): tér, idő, kultuszhelyek, rítusok.

Biró Tamás

biro.tamas@btk.elte.hu, <http://birot.web.elte.hu/>

2015. október 20-27.

Első kidolgozandó feladat

- Első kidolgozandó feladat a honlapon (a honlap alján):
<http://birot.web.elte.hu/courses/2015-valltud/valltud-hf1.pdf>
- Határidő: november 3-a (email + papíron).
- Kérdés? Valami nem világos? Keressenek (e-mailben) minél előbb!

A vallás, mint rendszer *(ismétlés)*

- **Gondolati elemek:** fogalmak (p. Isten, démon, messiás, megváltás, bűn...), narratívák (pl. mítoszok), előírások (pl. törvények), a világban zajló eseményeket értelmező rendszer, etikai normák, várakozások (pl. jutalom és büntetés) stb.
- **Viselkedés:** rítusok, kötelező és tiltott tevékenységek, megváltozott tudatállapotok...
- **Fizikai valóság:** szakrális tárgyak, szakrális épületek, zene, képzőművészet...
- **Intézmények:** egyházi szervezet, vallási specialisták (papok, sámánok, tanítók...)
- **Külső környezet:** adott társadalom, valamint az azt körülvevő más kultúrák, stb.

+ Mindez **dinamikus rendszer:** időben változik, fejlődik, átalakul, szakad...

Leírás lehet: szinkrón (adott időpontra vonatkozik) vs. diakrón (időbeli változás).

A szent tér és a szent idő

A „szent” és a „profán”

Lev. 19:2: „Szólj Izráel fiainak egész gyülekezetéhez, és mondd nékik: Szentek legyetek, mert én az Úr, a ti Istenetek szent vagyok.”

- Teológiai és fenomenológiai megközelítések:
„abszolút létező”, amelyet érezni, megtapasztalni kell.
Rudolf Otto: *„Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz”*
(Az „A szent” c. főművének alcíme)
- Történeti, antropológiai megközelítések: „elkülönített, elhatárolt”.

A „szent tér” és a „szent idő”

- Eliade (*A szent és a profán*, 1957): a tér és az idő inhomogenitása
- Speciális terek, ahol „megnyilatkozik a Szent”
 - Ahol speciálisan kell viselkedni. Avagy ahol speciális élményt lehet szerezni.
 - Természetes hely vagy épített hely?
- A mitológiában: pl. Exod. 3:4-5-ben
 - 4. És látá az Úr, hogy oda méne megnézni, és szólítá őt Isten a csipkebokorból, mondván: Mózes, Mózes. Ez pedig monda: Ímhol vagyok.*
 - 5. És monda: Ne jőjj ide közel, oldd le a te saruidat lábaidról; **mert a hely, a melyen állasz, szent föld.***
- A földrajzban: Izrael földje (Szentföld), Jeruzsálem városa; a Himalája; Mekka.
- A rítus helyszíne: szentélyek, templomok, zsinagógák; Kotel; Mekka.

A „szent tér” és a „szent idő”

- Eliade (*A szent és a profán*, 1957): a tér és az idő inhomogenitása
- Speciális idők, amikor „megnyilatkozik a Szent”
 - Amikor speciálisan kell viselkedni. Avagy amikor speciális élményt lehet szerezni.
 - Egyszeri történelmi alkalom? Életeseményhez köthető? Naptári ciklushoz köthető?
- *Teofánia* a mitológiában: pl. Exod. 19
 - 10. Az Úr pedig monda Mózesnek: Eredj el a néphez és szenteld meg őket ma, meg holnap és hogy mossák ki az ő ruháikat;
 - 11. És legyenek készek harmadnapra; mert harmadnapon leszáll az Úr az egész nép szeme láttára a Sinai hegyre.
- A naptárban: péntek /szombat / vasárnap.
- A rítus időpontja: ünnepek.

Kultuszhelyek

- Templomok, zsinagógák, szentélyek, jósdák... Siratófal, Kába-kő...
- Rítusokra kijelölt szakrális helyek (v.ö. Eliade-féle *szent tér*).
Ex. 25:8: „ És készítsenek nékem szent hajlékot, hogy ő közöttük lakozzam.”
- Természetes hely (pl. egy szent hegy, pl. *Morija*)
vagy épített helyek (pl. Szentély)?
 - Szükség van-e a szakrális hely felavatására?
Deszakralizálható és reszakralizálható-e?
- Egyedi hely (pl. *a* zsidó Szentély)
vagy tetszőlegesen ismételhető (pl. zsinagógák)?
 - Kizárólagosan ott végezhető el a kultusz, vagy máshol is?

Rítusok, rituálé

A rítusok fajtái

- Átmeneti rítusok (Arnold van Gennep, 1909, *rites de passage*)
 - Átmenet, transzformáció X társadalmi státuszból Y társadalmi státuszba.
 - Életeseményekhez kapcsolódó: főleg születés, pubertás, házasság, halál.
 - Beavatási rítusok: pl. felnőtté, pappá, rabbivá, sámánná, doktorrá avatás.
- Naptári rítusok (gyakran áldozati rítusok)
- Áldozati rítusok: adomány az istenségeknek / részére.
- Krízisrítusok
 - Például betegség, aszály stb. esetén.
 - Radnóti: „*s az iskolába menvén, a járda peremén, // hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én*” (Nem tudhatom, 1944).
- Egyéb rítusok

A rítusok lehetséges társadalmi funkciója

- Közös élmény: erősíti a társadalom tagjai közötti köteléket, kohéziót.
- Erősíti a rítusban résztvevők közötti köteléket, kohéziót (pl. kohortban végrehajtott, fájdalmas beavatási rítusok).
- Dramatizálja, újraélhetővé teszi a mítoszokat.
 - Például a *szédereste*, mint az egyiptomi kivonulás megélhetővé tétele: a zsidó nép alapvető meghatározó narratíváját élményszerű formában adjuk át a következő generációnak.
- A beavatandó számára megkönnyíti az átmenetet egy új státuszba.
- A társadalom alapvető értékeit jelenítik meg.
- „Válságok” megoldása annak dramatizálásával.

Liminalitás (van Gennep és Turner)

- A rítus, mint válasz az élet „kríziseire”?
Beavatási krízisek, betegségkrízisek, hitkrízisek, életkrízisek, megrendezett krízisek?
- Az átmeneti rítus: átmenet egy „határon” (lat. *limes*)
- Az átmeneti rítusok három fázisa:
 - Szeparáció: a beavatandó szimbolikus elkülönítése korábbi állapotából (pl. térben).
 - Marginalizáció — tranzíció — iniciáció:
a rítuson keresztülmenő különleges állapotban (pl. státuszfüggetlen spec. öltözet).
 - Reintegráció az új állapotába.

Viszlát következő alkalommal!